

до утвердження України як суб'єкта міжнародної діяльності та сприятиме поглибленню інтеграційних процесів у сфері вищої освіти.

1. Вшанування Тараса Шевченка – консолідація суспільства. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poltava.pl.ua/news/21071/>. 2. Курілова Н. Шевченківські дні в Університеті / Н. Курілова // Медичні кадри. – № 5–6 (2568–2569). – 31 березня

2011 року. 3. Медичні кадри. – № 4 (2099). – 4 березня 2004 року. 4. План заходів з підготовки та відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://science.univ.kiev.ua/news/official/676/>. 5. Проведено фінальний етап Шевченківського конкурсу // Освіта України. – № 7 (1328). – 18 лютого 2013 року. 6. Сліпушко О. Університет готується до знаменної дати / О. Сліпушко // Київський університет. – № 5–6 (2205). – Березень 2013 року. 7. Шевченківські читання в КПІ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kpi.ua/links>.

Ірина Даниленко

Пророцтво Осії у поетичній рецепції Т. Г. Шевченка

У статті містяться результати докладного компаративного аналізу Шевченкової вірша «Осія. Глава XIV. Подражаніє» з метою виявити специфіку співвідношення сакрального й профанного на усіх структурно-семантичних рівнях твору українського поета у світлі історичного контексту його доби та особливостей його світогляду.

In the article there are the results of the detailed comparative analysis of Shevchenko's poem "Hosea. Chapter XIV. Imitation". Author finds out the specific of correlation of sacral and profane in all structural-semantic levels of the noted work of Shevchenko's poem in the light of the historical context of his epoch and the special features of his axiology.

Загальновідомо, що Біблія неодноразово ставала для Шевченка джерелом поетичного натхнення. Втім, дискусії дослідників навколо питання про особливості Шевченкової інтерпретації біблійних текстів тривають і до сьогодні, спричинені як амбівалентною свідомістю власне самого поета, так і неоднозначним, а подеколи упередженим (особливо за радянських часів) ставленням науковців до проблеми Шевченкової релігійності (пор.: Ю. Івакін, Г. Грабрвич, Я. Гріцковян, Ю. Барабаш, М. Ласло-Куцюк, В. Мокрий, Д. Наливайко, Є. Нахлік, Л. Плющ тощо). Це надзвичайно актуалізує необхідність ретельного філологічного аналізу та реінтерпретації поезій Шевченка, інспірованих біблійними текстами, з урахуванням історичного контексту відповідної доби та авторської аксіології.

Пропонована стаття присвячена віршу «Осія. Глава XIV. Подражаніє», написаному Шевченком 25 грудня 1859 року у С.-Петербурзі. Ця поезія замикає низку інших біблійних «подражаній» поета – «Подражаніє 11 псалму» (15 лютого, 1859), «Ісаія. Глава 35 (Подражаніє)» (25 березня, 1859), «Подражаніє Іезекіїлю. Глава 19» (6 грудня, 1859), – і вирізняється з-поміж них передусім тим, що, не розраховуючи на цензурний друк, експлікує асоціативну паралель *Ізраїль – Україна*.

Варто зауважити, що Осія (івр. *Hoshea, Oshéa* – «*Бог спасає*»), до пророцтва якого звернувся Шевченко, – це один з дванадцяти так званих «малих» біблійних пророків, котрі боролися проти боговідступництва свого народу, згубних чужоземних впливів (зокрема ідопоклонства) та громадських чвар. Діяльність Осії припадає на VIII століття до н. е. – період Ізраїльського, або Південного царства (існувало поряд з Юдейським, або Північним царством на території колись єдиного Ізраїлю) напередодні його знищення Ассирією у 722 р. до н. е. З пристрасною емоційністю пророк Осія передрікав сучасникам крах Ізраїльського царства як невідворотну кару Божу за гріхи свого народу й, насамперед, за його недостойних духовних і політичних

проводирів, що сприяли релігійно-духовному й соціально-політичному занепаду народу. Але з-поміж погроз і суворого викриття Осія передрікає і вельми далеке щасливе майбуття, котре випливає із здатності вірного й милостивого Бога прощати зрадливість свого народу за умови розкаяння останнього.

Виходячи із Шевченкової жанрової самоназви вірша, твір є наслідуванням останньої – 14-ї глави старозавітної Книги пророка Осії, в якій він закликає своїх співвітчизників до покаяння (Ос. 14: 1–4), передрікаючи їм повернення за таких умов Божої ласки (Ос. 4–10). Слова розкаяння, що пророк бажав би вкласти в їхні уста, чергуються тут з відповідями на них Господа, як це чує Осія. Поет наслідує загальну композицію 14-ї глави Книги Осії, яка розпочинається зверненням суб'єкта-пророка до Самарії – столиці Ізраїльського царства – із пророцтвом про її руйнування (пор.: «*Погибнетъ Самарія, яко сопротивися и Богу своєму...*», Ос. 14: 1–2)*; але, не відтворюючи слів народного розкаяння, використовує лише одне вставне мовлення, котре надає винятково Богові, очевидно, з метою якомога вагомішого впливу на головного адресата – неслухняний народ. При цьому з 10-ти віршів сакрального першотексту найбільш точно поет відтворює зміст 1-го і 2-го віршів, значно актуалізуючи й ампліфікуючи (розширюючи) їх смисл, і віддалено – 3-й і 4-й вірші, вельми вільно переробляючи їхні мотиви згідно зі своїм художнім задумом – перед лицем розгніваного Творця змусити співвітчизників замислитися над питаннями національної унікальності та великої історичної відповідальності за доленосні рішення. Лише у фіналі поезії звучить характерний для біблійних пророцтв оптимістичний мотив Божого втручання, що має «виправити» історію, привести її у

* Тут і далі текст пророцтва Осії цитується за церковнослов'янським («елизаветинським») виданням Святого Письма, яким свого часу користувався й Шевченко. Для зручності сприйняття деякі церковнослов'янські голосні було замінено українськими відповідниками.

відповідність зі «святою правдою» (традиційний для Шевченкової поезії концепт). Визначальними рисами стилю Шевченкового вірша є вимогливо-суровий пафос речень, поєднаний з піднесено-урочистою інтонацією. Майстерно використавши у творі величезний арсенал художніх засобів виразності (з-поміж яких головне місце посідають різноманітні повтори й паралелізми, вельми характерні для біблійної поезії), Шевченко блискуче відтворив високу риторичку Святого Письма, що мала на меті уславлення Бога.

Твір побудовано як звернення до України суб'єкта-пророка («Погибнеш, згинеш, Україно, Не стане знаку на землі...», р. 1–2 [6]), а згодом у його містичній рецепції – і власне Бога із сумним пророцтвом про її загибель через морально-етичну та соціально-історичну провину перед лицем Всевишнього. Вірш великою мірою інспірований загостренням соціально-політичної боротьби напередодні селянської реформи, планами царського уряду розв'язати селянське питання в інтересах поміщиків і запопадливою позицією українського ліберального панства перед милостями самодержавства. Втім, цим історичним контекстом зміст вірша не вичерпується. Використовуючи ключові мотиви першоджерела, поет актуалізує їх згідно з власною концепцією метаісторії України, яка вияскравлюється у роздумах пророка стосовно *причин* Божої кари щодо його батьківщини. Шукаючи відповідь на це питання («...За що тебе Господь кара, / Карає тяжко?...», р. 6–7), ліричний суб'єкт-пророк насамперед пригадує ключові історичні постаті – гетьмана Б. Хмельницького та російського імператора Петра I, дії яких спричинили політичне поневолення України та кріпосне рабство на її теренах («...За Богдана, Та за скаженого Петра / Та за панів отих поганих...», р. 7–8). Передрікаючи Україні загибель, Шевченко ампліфікує другу частину першого вірша 14-ї глави Книги Осії («*оружием падуть сами, и младенцы их разбьются, и во утробе имущия ихъ разсядутся*», Ос. 14: 1) і з використанням різноманітних засобів виразності (enjambement'и, паралелізм, плеоназм, порівняння) докладно змальовує нещастя, якими «довготерпеливий» Господь карає колись розкішний край, («...I рек во гніві: – Потреблю / Твою красу, твою оздобу, / Сама розіпнешся. Во злобі // Сини твої тебе уб'ють / Оперені, а злосочаті / Во чреві згинуть, пропадуть, / Мов недолежані курчата!..», р. 15–21).

Наступний момент у розвитку ліричного сюжету – звернення суб'єкта-пророка до України із закликом вернутися у «світлицю-хату» («Воскресни, мамо! I вернися / В світлицю-хату; опочий, / Бо ти аж надто вже втомилає, / Гріхи синовні несучи», р. 26–29) є теж наслідуванням сакрального першоджерела (пор.: «*Обратися, Израілю, ко Господу Богу своему, зане изнемогль еси въ неправдахъ твоихъ*», Ос. 14: 2), у подвійному (поетичному й сакральному) контексті якого Шевченків образ «світлиці-хати» сприймається виключно у духовному вимірі – як сфера Божого благодатного впливу, що відверне Україну від

неправедного шляху. (Пор.: образ «теплої хати» у поезії «Світе ясний! Світе тихий!», 1860).

Услід за закликом України до духовного воскресіння у Шевченковому вірші виникає ще один ключовий мотив – мотив слова, котрий також, вочевидь, інспірований першоджерелом. Щоправда, в першоджерелі пророк, звертаючись безпосередньо до своїх співвітчизників, закликає їх звернутися з покаєнною молитвою до Бога: «*Возьмите словеса и обратитесь ко Господу Богу вашему, рцыте ему: (можеша всякъ отверещи грехъ:) яко да не приимете неправды, но да приимете благая, и воздадимъ плодъ устенъ нашихъ*» (Ос. 14: 3). У Шевченковому вірші пророк, звертаючись до України-матері, навчає її тим словам, що вона мусить промовити до своїх «лукавих чад», чий «гріхи синовні» – «безчестіє, і зрада, і криводушіє» позначилися на її історичній долі. При цьому погроза про Божу кару для зрадливих «синів», котрих не врятує навіть «добрий цар», у Шевченка переформується також і з 4-м віршем 14-ої глави Книги Осії (пор.: «*Ассуръ не спасеть насъ, на кони не възыдемъ...*», Ос. 14: 4), зміст якого Шевченко теж вільно переспівує, розширюючи за допомогою низки синонімічних епітетів, градацій, паралелізмів, увиразнюючи це також анафорами, алітерацією, асонансами, enjambement'ами (пор.: «Спочивши, скорбная, скажи, / Пророчи своїм лукавим чадам, / Що пропадуть вони, лихі, / Що їх безчестіє, і зрада / Кривавим, пламенним мечем / Нарізані на людських душах, / Що крикне кара невсипуща, / Що не спасе їх добрий цар, / Их кроткий, п'яний господар / Не дасть їм пити, не дасть їм їсти, / Не дасть коня вам охляп систи / Та утікати; не втечеш... р. 30–42, див. також р. 44–61). Звучить тут і мотив народної «правди-мсти», який, до того ж, двічі підкреслений ритмічним курсивом – enjambement'ами типу *double-rejet* й *contre-rejet* («I не сховається; всюди // Вас найде правда-мста; а люде // Підстерезуть вас на тоте ж, / Уловлять і судить не будуть...», р. 43–46). За радянських часів саме цей мотив помсти висувався дослідниками на перший план і трактувався ними виключно у світлі революційно-демократичних поглядів поета, який, викриваючи фальшиве народолюбство царя Олександра II та його єдність з панством, буцімто «прорікає майбутню революцію» [див.: 4, с. 70].

Втім, важко не помітити, що гнів Шевченкового пророка вгасає, зойно він згадує про Господа, яким народ знехтував, пішовши за чужими богами, зокрема про Боже «не ветхе[є], не древле слово», тобто слово новозавітне, яке має врятувати людей. Тож концепт *Правди* знов виникає у вірші, але разом з іншим традиційним для Шевченкової поезії концептом *Слова* має тут вже інші, більш широкі конотації *Божої правди*, підсилені у тексті багатою інструментовкою (алітерація, асонанси) і синтаксисом (градація, параномазія): «...Ні не те, / Скажи їм ось що: – Брешуть боги, / Ті ідоли в чужих чертогах, / Скажи, що правда оживе, / Натхне, накликає, нажене...» (р. 61–65). Тут, очевидно, дається ознака як християнський спосіб мислення поета, так і

добре знання ним сакрального першоджерела – усієї Книги Осії, що, дійсно, містить месіанські віщування, в котрих вгадується постать Ісуса Христа, або Бога-Логоса (див.: 1: 10, 2: 23, 9: 25–26, 6: 2, 13: 14). Зокрема, саме Осії належить фраза, котра стала особливо знаменитою за християнських часів завдяки тому, що віддзеркалює віру у воскресіння і спасіння людей через спокутування їхніх гріхів Сином Божим: «*От руки адовы избавлю я и отъ руки смерти искуплю я: где прѣя твоя, смерте; где остень твой, аде?»* (Ос. 13:14). Дається взнаки тут і амбівалентність свідомості поета, котрий в пошуках найефективніших шляхів і засобів досягнення соціальної ідилії хитався, за влучним висловом В. Мокрого, «між Прометеем і Христом» [7, с. 35–129], або, за Л. Плющем, між «правдою-мстою» і «правдою-любов'ю» [5, с. 28]. Дуже прикметно, що у своїй поезії Т. Шевченко локалізує рятівну дію «слова нового», котре, за його варіантом пророцтва, «спасе людей» не від рабства смертного гріха, як, мабуть, слід було очікувати, а «од ласки царської...». Як справедливо зауважує І. Дзюба, «зосередженість на цій антицаристській ідеї супроводжує всю Шевченкову поезію, принаймні від «Сну», і має позаособовий, принциповий характер» [1, с. 552]. Таким чином, як і остання глава Книги Осії, заключні рядки Шевченкового вірша звучать досить оптимістично, але в душі поетових історіософських, міленарних (месіанських) ідей (про це докладніше див.: [2]), скерованих проти національного та соціального гніту і задивлених у невизначене далеке майбутнє, на яке великою мірою спонукувала тодішня політична ситуація в Російській імперії, а надто – у підневільній і досить інертній Україні, яка не залишала надії на швидкі зміни.

Поетика вірша підпорядкована Шевченковому задуму й змісту, який втілено у формі астрофічного тексту обсягом 70 рядків, написаного 4-стопним ямбом зі змішаним (вільним) римуванням. Розхитуючи цей класичний і нормативний розмір, вільне римування наблизило художнє мовлення до біблійного вільного вірша речитативного характеру, властивого саме для пророцьких та драматичних промов [3, с. 530–531].

Цілком поетичними книгами Святого Письма визнано лише Псалтир і Книгу Приповістей Соломонових, решта ж є напівпоетичними [див.: 3, с. 561]. Експресивні викривально-профетичні інтонації старозавітного пророка відтворено за допомогою широкого спектру лексико-стилістичних, фонетичних і синтаксичних засобів виразності. З-поміж них: використання церковнослов'янізмів, а також лексем, укладених за зразком церковнослов'янської мови («Довготерпеливий», «гріховную», «утробу», «рек во гніві», «злосочаті», «ісполню», «гради», «зрить», «розтлінная», «Держитель», «прорци», «безчестіє», «криводушіє», «зрище», «розтленное» тощо), численні окличні речення, риторичні запитання, інверсії, широке використання градації, ампліфікації, анафори, паралелізмів, плеоназмів, алітерацій, асонансів; а також – значної кількості enjambement'ів усіх типів (pp. 3–5, 9–10, 15–16, 17–18, 19–20, 43–44, 45–46, 56–57, 57–58), що разом допомагають поетові відтворити стиль природного ораторського мовлення, властивого біблійним пророцтвам, надаючи інтонації вірша особливої вагомості й піднесеності.

Отже, у розглянутому вірші поет пристрасно висловив глибокий біль за трагічну долю «любого краю», підкріпивши свої історіософські та релігійні міркування авторитетом і поетичною силою Святого Письма, наснаживши текст патетикою біблійних інвектив.

1. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість / Іван Дзюба. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 720 с.
2. Наливайко Д. Історія і міфологія у Шевченка: (у контексті європейського романтизму) / Дмитро Наливайко // *Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика*. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 226–238.
3. Олесницький А. Ритм и метр ветхозаветной поэзии / А. Олесницький // *Труды Киевской Духовной Академии*, 1872. – Т. III. – С. 530–531.
4. Осії. Глава XIV. Подражаніє // *Шевченківський словник: у 2-х тт.* – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1978. – С. 70–71.
5. Плющ Л. «Причинна» і деякі проблеми філософії Шевченка / Леонід Плющ // *Сучасність*. – 1979. – Ч. 3 (219). – С. 11–28.
6. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / Тарас Шевченко; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) [та ін.]. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 2. Поезія 1847–1861. – С. 332–333. Текст вірша у статті цитується за цим виданням із зазначенням номера рядків.
7. Mokry W. *Literatura I myśl filozoficzno-religijna ukrainskiego romantyzmu*: Szewczenko, Kostomrov, Szaszkevicz / Włodzimierz Mokry. – Krakov, 1996. – 211 s.

Вікторія Краснощок

Концепти «геніальність» та «месіанство» в шевченкіані Є. Маланюка

Стаття присвячена дослідженню шевченкіани Є. Маланюка, яке здійснюється через виявлення певних смислових згущень, що набули усталеності, парадигматичності і почали існувати у формі змістових системно організованих цілісностей, які можна іменувати як концепти «геніальність» і «месіанство».

The article is devoted to the investigation of E. Malaniuk's Shevchenkiana through the identification of specific semantic condensed that entered general paradigmatic principles and began to exist in the form of content organized system integrity, which can be called as concepts, "genius" and "messianism".

У своїх есеях, присвячених Тарасу Шевченку, Євген Маланюк неодноразово звертався до «вічної» філософсько-естетичної проблеми генія і

таланту. Від кінця XIX століття і до 20–30-х років XX століття вона набувала все нових і нових парадигм осмислення. Саме тоді закладаються основи сучасного